



MAVİ MARMARA SONRASI TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

YRD. DOÇ. DR. ELДАР HASANOV

Lisans derecesini 2005 yılında Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bitirdikten sonra Marmara Üniversitesi'nde İslam Hukuku Bilim dalında Yüksek Lisans (2007), Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalında Doktora (2012) yaptı. 2013'te Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi alanında öğretim üyesi olarak göreve başlayan Hasanov, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nde İsrail'in dini, siyaseti ve sosyal yapısı üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye İsrail İlişkilerinde Mavi Marmara Sonrası Dönem

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler Mayıs 2010'da yaşanan Mavi Marmara olayı sebebiyle ciddi anlamda gerileyerek kısa sürede kopma noktasına gelmişti. Siyasi ilişkilerin normalleşmesi için Türkiye'nin İsrail'den üç temel talebi vardı: İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi, öldürülen Türklerin ailelerine tazminat ödenmesi ve Gazze'ye uygulanan ambargonun kaldırılması.

Gergin olan ilişkiler, İsrail'in bu şartları yerine getirme istikametinde adımlar atmasıyla normalleşme yoluna girmeye başlamıştı. İlk olarak 22 Mart 2013'te İsrail Başbakanı

Benyamin Netanyahu'nun Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı arayarak özür dilemesiyle¹ ilişkilerin normalleşmesi yolunda süreç başlamış oldu. Sıra, özürden sonra ikinci şart olan tazminat konusuna gelmişti. 2013 Mart ayından itibaren tazminat ödenmesiyle ilgili bazı görüşmeler gerçekleştirilmiş, 2014 Şubat'ının ilk günlerinde ise Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu'nun İsrail'i ziyaretıyla konu üzerine daha net bilgiler basına yansımıştır. Tazminatın miktarı konusunda taraflar arasında ilk başta fikir ayrılığı olsa da İsrail tarafından 20 milyon dolar ödeneceği, anlaşmayı garantiye almak için bu miktara 3 milyon dolar daha ekleme yapılabileceği belirtilmiştir.²

22 Mart 2013'te İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu'nun Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı arayarak özür dilemesiyle ilişkilerin normalleşmesi yolunda süreç başlamış oldu.

2014 Mart sonundan itibaren sürecin ilerlemesi konusunda daha somut adımlar atıldığı görülmüştür. Bu tarihlerde Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ilişkilerin normalleşmesinin Nisan sonunda gerçekleşeceğini beklediklerini ifade etmişti.³ Netanyahu'nun enerji ve güvenlikten sorumlu temsilcisi David Meidan'ın 24 Mart'ta gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde karşılıklı olarak elçiliklerin tekrar açılmasının kararlaştırıldığı basına yansımıştır.⁴ Başbakan Erdoğan 29 Nisan'da ABD'li PBS kanalından Charlie Rose'a verdiği röportajında, ilişkilerin normalleşmesini birkaç gün veya hafta içerisinde beklediğini belirtmişti.⁵ Bu röportajdan birkaç gün sonra İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman da *"yakın gelecekte durumun normal seyrine döneceğine ve ilişkilerin gelişeceğine inanıyorum"* şeklinde açıklamada bulunmuştu.⁶

Tazminat konusundaki anlaşma Türkiye tarafından son halini almış ve hazırlanan metin onay için Netanyahu'ya sunulmuştu.⁷ Ancak İsraili başbakan Mayıs ayına gelmesine rağmen anlaşmayı onaylamamıştı. Bu ertelemenin sebebi olarak Netanyahu'nun sağcı muhafazakâr rakiplerinin eline koz vermek istemediği tahmin edilmekteydi.⁸ Tüm detaylar üzerinde ittifak sağlanmasına rağmen İsrail'in anlaşmayı imzalamasını Türkiye tarafı samimiyetsizlik olarak görmüştü. Türkiye, İsrail'in bu tutumuna karşılık olarak Tel-Aviv'in Türkiye'den Mavi Marmara saldırı-

sında yer alan İsraili üst düzey ordumensupları hakkında açılmış davaların düşürülmesi talebi konusunda isteksiz davranmıştır.⁹ İsrail'in bu davaların düşmesi ve ileride açılacak davaların engellenmesi için yasa çıkarılması talebine Türkiye, davayı etkileme yetkisinin olmadığını öne sürerek olumsuz cevap vermiştir.¹⁰

Üçüncü şart olan Gazze ablukasının kaldırılması konusunda özellikle ısrarcı olan Başbakan Erdoğan, ablukanın kaldırılmaması durumunda iki ülke arasında hiçbir normalleşmeden bahsedilmeyeceğini söylemişti.¹¹ İsrail tarafı ise Birleşmiş Milletler'in Palmer Komisyonu'nun da Gazze kuşatmasını legal kabul ettiğini öne sürerek bu şartı kabul etmeyeceklerini belirtmiştir. İsrail Dışişleri Bakanlığı'ndan bir kaynağa göre, bu şart ilişkilerin normalleşmesi için hazırlanan metinlerde de yer almamıştır.¹² Oysaki Gazze'ye uygulanan ablukanın kaldırılması Erdoğan tarafından sürekli bir biçimde dile getirilmiştir. İsrail'in 8 Temmuz'da "Koruyucu Hat" (İbranice: Tzuk Eytan/Sert Kaya) adlı Gazze saldırısı sebebiyle Erdoğan yeni bir açıklama yapmış ve mevcut şartlar altında İsrail ile ilişkilerde hiçbir yakınlaşmanın olamayacağını beyan etmiştir.

İsrail'in Konuya Yaklaşımı

İsrail'e göre ilişkilerin normalleşmesi Tel-Aviv'in olduğu kadar Ankara'nın da çıkarlarına hizmet etmektedir. İsraili yorumculara göre bunun birkaç sebebi vardır. Bunlardan birin-

Gazze ablukasının kaldırılması konusunda Başbakan Erdoğan özellikle ısrar etmektedir ve aksi takdirde iki ülke arasında hiçbir normalleşmeden bahsedilmeyeceğini ifade etmiştir.

cisi, imaj meselesidir. İlişkilerin normalleşmesi süreci -ister sonuç versin ister vermesin- Türkiye'yi Batı'nın gözünde radikal İslam yanlısı ithamlardan kurtarmaya hizmet edecektir. Bir diğer önemli faktör ise enerji meselesidir. İsrail'den doğalgaz almayı planlayan Türkiye ilişkilerin normalleşmesinin bu boyutunu da göz önünde bulundurmalıdır.¹³ Bunların yanında ilişkilerin normalleşmesi, bölgesel güvenlik ve ekonomik ilişkiler açısından olduğu kadar iki ülke açısından da önem taşımaktadır.

İsrail tarafında, Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesini isteyenler olduğu gibi onun karşısında yer alanların da bulunmasından dolayı basında birbirine muhalif görüşlerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu polemğin, Türkiye'nin tutumu üzerinden cereyan etmesi dikkat çeken noktadır; öyle ki İsrail'in Türkiye ile ilişkilerinin normalleşmesi gerektiği herkes tarafından kabul edilse de bu konuda Türkiye'nin tutumunun sorgulandığı ve belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Bağlayıcılık açısından analiz edilirse, sürece olumlu yaklaşanların aslında resmi görüşü yansıttığı, buna karşın birtakım aşırı grupların ulusal ve dinsel gayelerle sürece olumsuz yaklaştıkları görülmektedir.

Diplomatik mahfillerin görüşünü ifade eden ve süreci merkeze alan yaklaşıma göre, Türkiye gerçekten de ilişkilerin normalleşmesini istemektedir. Bu yaklaşım, şartlar ve ilkeleri müzakere etmek için taraflar arasında vuku

bulan görüşmelerin olumlu atmosferde cereyan ettiğini, özellikle 2014 Mart sonlarında somut gelişmelerin yaşandığını esas almaktadır. İsrail Türkiye'nin güvenini kazanmak istediğinden bu yolda kendisinin deklare ettiği bazı kırmızı çizgileri de görmezden gelmektedir ki bu da İsrail'in ilişkilerin bir an önce iyileşmesini istediğinin göstergesi sayılabilir.

Örneğin henüz süreç tamamlanmadan İsrail'in Türkiye tarafından Gazze'de yaptırılan hastaneye malzemelerin götürülmesine 2014 Mart'ında izin vermesi Türkiye'ye bir ayrıcalık gibi değerlendirilmiş, İsrail için kabul edilmesi en uzak olan bir noktada bile uzlaşma sağlandığı şeklinde yorumlanmıştır. Bunun yanında, attığı geri adımların sebebiyet verdiği toplumsal psikolojideki yıpranmadan kurtulmak için İsrail'in, Türkiye'nin karşısında zayıf olmadığı ve ilişkilerin normalleşmesini daha çok Türkiye'nin istediği gibi söylemlerle imajını tamir etmeyi hedeflediği görülmektedir. Diğer yaklaşım ise süreçle ilgili olumsuz bir tablo çizmekle beraber muhtemel karşı ithamlara maruz kalmamak için bunu dolaylı bir biçimde gerekçelendirerek Türkiye'yi şaibe altında bırakacak yorumlarda bulunmuştur. Geniş kamuoyunu hedefleyen bu yaklaşıma göre Türkiye aslında ilişkilerin normalleşmesini istememekte ve tazminat ve Gazze şartlarını elde koz olarak kullanmaktadır. Şöyle ki, Gazze şartı anlaşma metinlerinde yer almazken

İsrail'de, Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesini isteyenlerin olduğu gibi onun karşısında yer alanlar da olduğu için basında bu konuda birbirine muhalif görüşleri sürülmektedir.

İsrail Türkiye'nin itimadını kazanmaya çalışmak istemesiyle bu yolda kendisinin deklare ettiği bazı kırmızı çizgileri de görmezden gelmektedir ki bu da İsrail'in ilişkilerin bir an önce iyileşmesini istediğinin göstergesi sayılabilir.

Mavi Marmara davası sonuçları ve İsrail'in Gazze'ye saldırısı gibi son gelişmeler beklentilerin karşılanmadığını ve hatta ilişkilerin giderek kördüğüne gidildiğini söylemeye imkan vermektedir.

Şubat'ın ortalarında Netanyahu'nun, tazminatın miktarı nedeniyle çekimserliğini ortaya koymasının ardından Başbakan Erdoğan birden bire bu şartı gündeme getirerek üste çıkmayı hedeflemiştir.¹⁴ Oysaki bu yorumun gerçeği yansıtmadığı, söz konusu şartların baştan beri ileri sürüldüğü konuyla ilgili olan herkesin malumudur. Yine bu yaklaşım yanlıları İsrail ile sürtüşme halinde olmanın Erdoğan'a Arap dünyasında popülerlik kazandırdığını, İran ile ilişkilerde avantajlı duruma getirdiğini ifade ederek aslında sorunun çözümü için Türkiye'nin pek de istekli olmadığını, bu nedenle önce tazminat sonra Gazze ablukası şartlarını gündeme getirdiğini ifade etmektedirler.¹⁵ Sürece güvensiz bakanlara göre Türkiye için ilişkilerin normalleşmesi konusu yerel seçimler öncesi bir manevradır ve seçimleri kazanan Erdoğan İsrail'e yaklaşımını sertleştirecektir.¹⁶ Diğer taraftan, İsrail kamuoyu araştırmalarında ilişkilerin iyileşeceğine inananların sayısal olarak azınlıkta olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁷

İsrail'in Gazze Saldırıları ve Yeniden Uzaklaşma

İsrail-Türkiye ilişkilerinin yakınlaşması anlamında bazı gelişmeler yaşanmış ve belli bir süreç kat edilmiş olsa da, iki tarafın da kimi politikaları nedeniyle bu yönde fazla ilerleme sağlanamamıştır. Türkiye'de Mavi Marmara davasında İsraili komutanlara cezalar verilmesi ve İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırısı gibi son ge-

lişmelerin etkisiyle ilişkiler yeniden gerginleşmeye başlamış ve uzaklaşma trendine girmiştir.

Mavi Marmara davasında İsraili askeri yetkililer hakkında gıyabi tutuklama kararının çıkması (26 Mayıs), ayrıca hükümlüler hakkında kırmızı bülten kararının çıkarılması talebi¹⁸ İsrail tarafını ciddi anlamda rahatsız etmiştir. İsrail Savunma Bakanı Moşe Yaalon bunun üzücü bir gelişme olduğunu belirterek kararın hukuki zemininin olmadığını, politik bir karar olduğunu ifade etmiştir. Yaalon, İsrail'in Türkiye ile ilişkilerini eski haline döndürme çabası içerisinde olduğunu, fakat Türkiye'nin bu konuda yeterince olgunluk sergilemediğini ve bu kararın da Türkiye'nin niyetini ortaya koyduğunu söylemiş, ancak Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁹ İsrail Dışişleri Bakanlığı, İnterpol'un bu kararı ciddiye almaya çağına ve Türkiye'nin talebine olumlu yanıt vermeyeceğine inandıklarını açıklamıştır. İsrail kararın taraflar arasındaki normalleşme sürecine etki etmeyeceğini fakat anlaşmanın onaylanmasını erteletebileceğini ifade etmiştir.²⁰

İsrail 8 Temmuz'da 'Koruyucu Hat' operasyonunu başlatarak Gazze'ye saldırmış, sadece Hamas'a ait silah ve mühimmat mekânlarını değil kadın çocuk demeden sivilleri de hedef alarak, okul ve hastaneleri, uluslararası kuruluşlara ait kurumları da bombalamıştır. İsraililer tepelerde toplana-

rak bombardımanı izlemiş ve sevinç gösterilerinde bulunmuş, Ha-Bayit ha-Yehudi partisinden Knesset üyesi Ayelet Şaked, “bir daha terörist doğurmamaları için Gazzeli kadınların dahi öldürülmeleri gerektiğini” dile getirmiştir.²¹ Bunun üzerine dünyanın farklı ülkelerinde İsrail’i kınayan protestolar yapılmıştır.²² Türkiye de İsrail’in Gazze saldırılarına yüksek duyarlılık göstermiş ve ülkede üç günlük yas ilan edilmiştir.²³ Gazze saldırısını protesto için Ankara ve İstanbul’da İsrail konsoloslukları önünde kalabalıkların toplanması üzerine İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman diplomatların ailelerinin İsrail’e dönmeleri ve temsilciliği minimuma indirme doğrultusunda talimat vermiş ve yaşananlardan dolayı Başbakan Erdoğan’ı suçlamıştır.²⁴ İsrail medyası Türkiye’deki Yahudilerin baskı altında olduğu, Türkiye’de antisemitizmin giderek yükseldiği yönünde haberler yaparak²⁵ kamuoyunu daha da germiş, böylece İsrail’in Arap vatandaşları da bir dizi saldırılara maruz kalmışlardır.²⁶

İsrail ve Filistinli taraflar arasındaki ateşkes görüşmeleri Mısır ve Türkiye-Katar arabuluculuğunda olmak üzere iki kanaldan yapılmıştır. Ateşkes görüşmelerini Mısır Batı Şeria yönetimi ile gerçekleştirerek Hamas’ı davet etmemiş, buna karşılık Hamas Türkiye ile Katar’ın arabuluculuğunda karar kılmıştır.²⁷ Amerika da İsrail’e bir an önce ateşkes yapması konusunda baskıda bulunmuş²⁸ ve İsrail isteme-

mesine rağmen Türkiye ve Katar’ın arabuluculuğundan yana olmuştur.²⁹ Bu durum bir yönüyle de Türkiye’nin elini güçlendirmiştir. İsrail medyası bunu Amerika’nın bu iki ülke ile silah ticaretine ve Türkiye’nin Amerika için jeostratejik önemine bağlamaktadır.³⁰ Ateşkes için Hamas, Mısır ve İsrail’den bazı taleplerde bulunmuştur. Hamas yönetimi Mısır’dan Refah sınır kapısının açılmasını ve Gazze’deki 43.000 memurun maaşının ödenmesini talep etmişti. Hamas’ın İsrail’den talebi ise Şalit operasyonunda yer aldıkları için geçen ay tutuklanan Hamas üyelerinin serbest bırakılmasıydı. İsrail tutuklamanın Batı Şeria’da olduğunu öne sürerek bu talebi reddetmiş ve bu konuda Hamas’ı muhatap kabul etmediğini açıklamıştır.³¹ Yurtdışındaki Hamas yönetimi operasyonun durdurulması ve ablukanın kaldırılması şartlarını ileri sürmüş, İsrail’in bu şartları kabul etmediği ve bunun uluslararası garanti altında olmadığı sürece askeri seçenekten el çekmeyeceklerini beyan etmiştir.³² Saldırıları sürerken birkaç kez ateşkes yapılmışsa da bu kalıcı olmamış, İsrail yeni saldırılarla ateşkesi ihlal etmiştir. İsrail medyası ise ateşkesi Hamas’ın ihlal ettiğini iddia etmiştir.³³ Türkiye ateşkes görüşmelerinde aracılık yapmanın yanı sıra Gazze’ye insani yardıma da bulunmuştur. Gazze’de meydana gelen gıda ve ilaç ihtiyacını karşılamak için Başbakan Erdoğan TİKA’yı görevlendirmiştir. Bunun yanı sıra, uluslararası aktivistler Gazze’ye yeni bir filo düzenleme-

Yaalon İsrail’in Türkiye ile ilişkilerini eski haline döndürme çabası içerisinde olduğunu, fakat Türkiye’nin bu konuda yeterince olgunluk sergilemediğini ve bu kararın da Türkiye’nin niyetini ortaya koyduğunu söylemiş, ancak Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceğini belirtmiştir.

Gazze’de meydana gelen gıda ve ilaç ihtiyacını karşılamak için Başbakan Erdoğan TİKA’yı görevlendirmiştir.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan bir kaynak normalleşmenin İsrail'in operasyona son vermesine, Gazze üzerindeki ablukayı kaldırmasına ve sınır kapılarını açmasına, Gazzelilerin haklarının temin olunmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir.

yi planlamışlardır.³⁴ İHH Gazze'ye yardımlarını Türk deniz kuvvetleri refakatinde götürme seçeneğini dile getirmiş, İsrail medyası da böyle bir senaryonun gerçekleşmesi durumunda Türkiye ile savaşa girilebileceğini yazarak bir anlamda Ankara'ya gözdağı vermiştir.³⁵

Başbakan Erdoğan'ın özel temsilcisi ateşkes görüşmeleri için 29 Temmuz'da İsrail'i ziyaret etmiştir. Bu sırada İsrail, Türkiye'nin Ben Gurion havalimanını kullanarak Gazze'ye yardımlarını iletmesine izin vermiştir.³⁶ İsrail medyasında çıkan haberlerde Türkiye'den gönderilen insani yardımların tehlikeli mühimmat içerdiği iddia edilmiş, Netanyahu'ya kararı iptal etme çağrısında bulunulmuştur.³⁷

Başbakan Erdoğan, İsrail'in sistematik bir biçimde devlet terörü uyguladığını, Filistinlilere soykırım yaptığını ve dünyanın da buna sessiz kaldığını

söyleyerek İsrail'in cezasız kalmayacağı, eninde sonunda bunun bedelini ödeyeceğini söylemiş, İsrail kamuoyuna da seslenerek operasyonların durması için hükümetlerine baskı yapmaya davet etmiştir.³⁸ İsrail'in dünya ve bölge barışı için bir tehlike olduğunu söyleyen Erdoğan, kendisi iktidarda olduğu sürece İsrail ile arada olumlu hiçbir gelişmenin yaşanmayacağını vurgulamıştır.³⁹ Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan bir kaynak normalleşmenin İsrail'in operasyona son vermesine, Gazze üzerindeki ablukayı kaldırmasına ve sınır kapılarını açmasına, Gazzelilerin haklarının temin olunmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰ İsrail hükümetinde üst düzey bir yetkili ise Gazze ablukasının kaldırılmasının gündemde olmadığını, güvenlikle ilgili hiçbir sorumluluk verici adım atılmayacağını beyan etmiştir.⁴¹

SONNOTLAR

- 1 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4360001,00.html> (והינתן: יקר-ט-לארשי סויפ) (ואודרא ינפב לצנתה)
- 2 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2242283> (הזע לע רגסה תרסה: והינתן תכשל) ("וובשחב האב אל" היקר-ט מע סויפל יאנתכ)
- 3 <http://news.walla.co.il/?w=/550/2732417> (בורקב תחיי לארשי מע מיוציפה מכסה: היקר-ט)
- 4 <http://www.mako.co.il/news-military/israel/Article-c4185c1cff20541004.htm?sCh=3d385dd2dd5d4110&pId=1898243326> (תא שדחמ וחתפי היקר-ט לארשי: חוויד) (תיורירגשה)
- 5 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2308117> (יופצ לארשי מע סויפה מכסה: ואודרא) (סיבורקה תועובשב מתהיהל)
- 6 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2311648> (היקר-ט-לארשי יסחיש וימאמ: נמרביל) (בורקה דיתעב ולמרוני)

- 7 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2243009> (ושביג היקרוטו לארשי) (ותטלחה תא בכעמ והינתנ ךא, סויפ מכסה)
- 8 <http://www.timesofisrael.com/netanyahu-said-to-be-sitting-on-20m-turkish-detente-deal/>
- 9 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2242283> (הזע לע רגסה תרסה :והינתנ תכשל) ("ׁובשחב האב אל" היקרוט מע סויפל יאנתכ)
- 10 <http://hebrew.trib.ir/commentaries/item/175427> (רתויב תימומרעה ימ...לארשיו היקרוט)
- 11 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/552/197.html> (ניפל הזעמ רוצמה תרסה :ןאודרא) (היציזלמרונ)
- 12 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2242283> (הזע לע רגסה תרסה :והינתנ תכשל) ("ׁובשחב האב אל" היקרוט מע סויפל יאנתכ)
- 13 <http://www.timesofisrael.com/turkey-israel-deal-reached-awaits-netanyahus-approval/>
- 14 <http://www.timesofisrael.com/netanyahu-said-to-be-sitting-on-20m-turkish-detente-deal/>
- 15 <http://www.haaretz.com/news/middle-east/.premium-1.572192>
- 16 <http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Erdogan-likely-to-toughen-position-toward-Israel-if-his-party-wins-municipal-elections-346464> ; <http://www.news1.co.il/Archive/001-D-346631-00.html> (היקרוט לארשי יסחי לש אלמ לומרנ :חוויד) (היקרוט)
- 17 <http://www.israelhayom.co.il/article/99877> (אצי אל יכ מירמוא מילארשיהמ 85% :רקס) (היקרוטב שפונל)
- 18 <http://www.timesofisrael.com/turkish-court-said-to-order-arrest-of-israeli-ex-army-heads/>
- 19 <http://news.walla.co.il/?w=/22/2750356> (להמ :יזנכשא רצעמל היקרוט תשירד לע ׁולעי) (יטילופ)
- 20 <http://www.timesofisrael.com/yaalon-israel-not-happy-about-turkey-arrest-move/>
- 21 <http://www.haaretz.co.il/opinions/.premium-1.2382221> (הזעב המחלמה תא ונדספה)
- 22 <http://www.mako.co.il/news-world/international/Article-d35694981d84741004.htm> (הזעב עצבמה תובקעב תומילא תונגפה לג)
- 23 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4547793,00.html> (לע הזירכה היקרוט תלשממ) (הזע יבשות מע תוהדזה תואכ לבא ימי השולש)
- 24 <http://megafon-news.co.il/asys/archives/222399> (תטיש עוציבב לארשי תא מישאה ׁאודרא) (רורט ישעמו תועוו לש)
- 25 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4544629,00.html> (מידוהיהש :היקרוט ינותיע) (לארשי משב ולצנתי)
- 26 <http://www.haaretz.co.il/magazine/.premium-1.2393385> (דחפה ,קובסייפב התסהה) (לארשיב מיברעו מידוהי יסחיב רבשה וקל ונעגה מאה. הדובעה תומוקמב הפידרה, תובוחרב בבותסהל)
- 27 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4544359,00.html> (ברז שי" :סינטסלפ סימרוג) ("הנומתל סנכית היקרוט, בחר ׁוויתל רתוחש סאמחב)
- 28 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2389513> (ץחלה תא ריבגמ המבוא) (תיראטינמה שא תקספהב ידימ ׁרוצ שי :והינתנ לע)
- 29 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2379244> (הרק ׁתכ הנפמ סאמח) (יקרוט-יראטק ׁזורעב תקספה סדקמ :מירצמל)
- 30 <http://rotter.net/forum/scoops1/125297.shtml> (המאבוא לש תיקרוטה הקסעהו ׁתיא קוצ)
- 31 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2379244> (הרק ׁתכ הנפמ סאמח) (יקרוט-יראטק ׁזורעב תקספה סדקמ :מירצמל)
- 32 <http://www.thepost.co.il/news/new.aspx?pn6Vq=E&0r9VQ=FMFJF> (יקרוט חילש) (שא תקספה סדקל ידכ לארשיל עיגה)

- 33 <http://www.israelhayom.co.il/article/203871> (וולקשאל ירי: שאה תקספה תכראה תורמל) (הלפשהו הנפמ סאמה); <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2379244> (יקרוט-יראטק ׳זורעב תקספה מדקמ: מירצמל הרק ׳תכ
- 34 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2390028> (טשמ לע וזרכה מימואלניבה מיליעפה) (׳דיראתב ובקנ אל ׳א, הזועל שדה
- 35 http://www.ch10.co.il/news/57513/#.U9tQ_vmzJk6 (רדב עויס טשמ? המחלמ תזרכה) (היקרוט לש מיה ליח יווילב הזעל
- 36 <http://www.iba.org.il/bet/?entity=1030279&type=1> (ע אב יקרוט חילש: תוחיתמה ׳א לע) (׳ראל חילש); <http://www.thepost.co.il/news/new.aspx?pn6Vq=E&0r9VQ=FMFJE> (שא תקספה מדקל ידכ לארשיל עיגה יקרוט
- 37 <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-ba9563543fa8741004.htm> (היקרוטמ ירטינמוה חולשמב ולגתה תכתמ תוירודכ תואמ)
- 38 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4543962,00.html> (אודרא) (רלטיה תא
- 39 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4546000,00.html> (אודרא) (מלועה מולש
- 40 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4546640,00.html> (יקרוט מרוג) (עצבמה תקספהב היולת לארשי מע
- 41 <http://www.93fm.co.il/radio/95775/> (קרפה לע אל הזע לע רוצמה: היקרוט דגנ לארשי)



Ortadoğu Çalışmaları Merkezi [ORMER] Sakarya Üniversitesi'ne ait bir birim olup aynı zamanda da Ortadoğu üzerine çalışan akademisyenleri bir araya getiren Türkiye'deki en büyük merkezdir. 2013'te kurulan ORMER, sistematik bir şekilde Ortadoğu çalışmaları yürütmesinin yanı sıra 25 kişinin üzerindeki kadrosuyla değişik lisansüstü programlarını da yürütmektedir.

Sakarya Üniversitesi
Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan / SAKARYA
+90 264 295 3602
ormer@sakarya.edu.tr